

DEMOGRAFSKA SLIKA BEOGRADA NA POČETKU 21. VEKA

Mirjana RAŠEVIĆ, Goran PENEV*

Poslednja decenija 20. veka predstavljala je jedan izuzetno složen period u bitisanju stanovništva Beograda. Pored dugoročnih faktora na demografski razvitak delovao je i niz krupnih istorijskih događaja. Raspad bivše Jugoslavije, rat u okruženju, sankcije međunarodne zajednice, društvene promene (tranzicija, transformacija ili regresija), duboka ekonomska kriza, poremećaji socijalne stratifikacije, politički problemi, kriza institucija, vojna intervencija NATO pakta. Maladaptacioni sindrom na izmenjen sistem vrednosti i norme, kao i smanjen stepen samorealizacije, osećaj nesigurnosti i život u permanentnom stresu osnovne su odlike življenja tokom ovog perioda na individualnom, psihološkom nivou. Redukcija potreba na egzistencijalni nivo je osnovna karakteristika ekonomske cene ove decenije koju je platila ogromna većina stanovništva Beograda. Kako su ove promene, zajedno sa faktorima koji deluju već decenijama na populacioni razvitak, oblikovale demografsku sliku stanovništva Beograda na početku 21. veka?

Osnovni elementi

Za utvrđivanje demografske slike Grada Beograda neophodno je da se kombinuju nalazi iz više izvora. Korišćeni su podaci Zavoda za informatiku i statistiku Beograda, Republičkog zavoda za statistiku, Komesarijata za izbeglice, UNHCR-a vezanih za popise stanovništva, vitalnu statistiku, popise izbeglica i drugih ratom ugroženih lica, i izvršena je sekundarna analiza relevantnih naučnih nalaza proisteklih iz dubinskih istraživanja ili teorijskih razmatranja.

Osnovni elementi demografske slike stanovništva Beograda početkom 21. veka su sledeći:

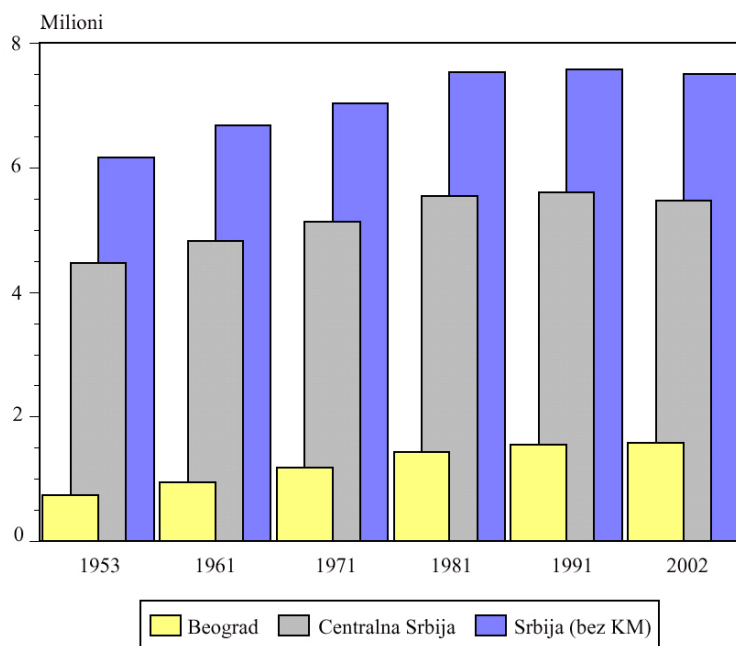
* Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd.

1. **Broj stanovnika** Grada Beograda prema popisu iz 2002. godine iznosio je 1.576.124. U odnosu na početak poslednje decenije 20. veka, broj stanovnika se uvećao za manje od 25.000, odnosno rastao je po prosečnoj godišnjoj stopi od 1,4 promila. Registrovan rast je ostvaren isključivo povećanjem broja stanovnika van užeg gradskog područja (naselje Beograd). Ovi podaci ukazuju na potpuno drugačije kretanje broja stanovnika Beograda u odnosu na čitav vremenski period posle Drugog svetskog rata koji karakteriše konstantan i izražen populacioni rast. Tako je u vremenskom periodu 1953-2002. godina broj stanovnika glavnog grada više nego udvostručen, povećan je za 844 hiljade lica (indeks rasta 215).

Mada umeren, populacioni rast u poslednjem međupopisnom periodu (1991-2002) je uslovio porast udela stanovnika Grada Beograda u ukupnom stanovništvu Srbije (bez Kosova i Metohije) i ukupnom stanovništvu centralne Srbije sa 20,5 na 21,0 odnosno 27,7 na 28,8% zbog toga što je na ovim područjima Republike zabeleženo smanjenje broja stanovnika (Penev, 2004).

Grafikon 1.

Ukupno stanovništvo Beograda, centralne Srbije i Srbije (bez KM), 1953-2002.

Napomena: Za 1971. i 1981. stanovništvo u zemlji; za 1991. i 2002. stanovništvo u zemlji i stanovništvo u inostr. do 1 god.

2. **Priradni priraštaj.** Od 1992. godine, po prvi put u drugoj polovini 20. veka, stanovništvo Grada Beograda se ne obnavlja prirodnim putem. Razlika između broja umrlih lica i broja živorođene dece se uvećavala iz godine u godinu. Najveća razlika registrovana je u 2000. godini kada je broj umrlih lica bio veći za 5.434 u odnosu na broj živorođene dece, odnosno stopa prirodnog priraštaja je iznosila -3,3 promila. Poslednji raspoloživi podaci, odnose se na 2004. godinu, ukazuju na smanjenje negativnog prirodnog priraštaja (apsolutni broj -3.717, a stopa -2,4 promila). Otuda se stanovništvo Beograda uvećavalo samo putem migracione komponente.

3. **Migracioni saldo** je na području grada Beograda u periodu 1991-2002. godina bio pozitivan, broj doseljenih je za 47.266 lica veći od broja odseljenih. Pozitivan migracioni saldo je karakteristika demografskog razvoja Beograda tokom čitave druge polovine 20. veka (Stojanović, 1999). Komponente migracionog salda u 1990-im godinama su, pak, izmenjene. Doseljavanje je intenzivirano, a među doseljenim stanovništvom dominiraju učesnici prisilnih migracija. U periodu 1991-2002, registrovano je 208 hiljada doseljenih lica. Istovremeno je povećan broj iseljenih (procenjen na 161 hiljadu), ali ne samo u tradicionalne zemlje prijema već i u novoformirane države na području bivše SFRJ. Važna karakteristika emigracije u ovom periodu je naglašeno iseljavanje mladih i obrazovanih ljudi.

Pozitivan migracioni saldo Grada Beograda u poslednjem međupopisnom periodu je ostvaren u najvećoj meri u naseljima van užeg gradskog područja. U tim naseljima, čije stanovništvo učestvuje sa manje od 30% u ukupnom stanovništvu Grada, pozitivan migracioni saldo iznosi 42 hiljade lica ili gotovo 90% ukupnog registrovanog salda na području Grada Beograda.

Pozitivan migracioni saldo Grada Beograda u periodu 1991-2002. je, pak, u velikoj meri uticao na pozitivnu razliku između broja doseljenih i odseljenih lica u Srbiji (bez Kosova i Metohije) od 93 hiljade i smanjenje negativnog migracionog salda centralne Srbije od 52 hiljade.

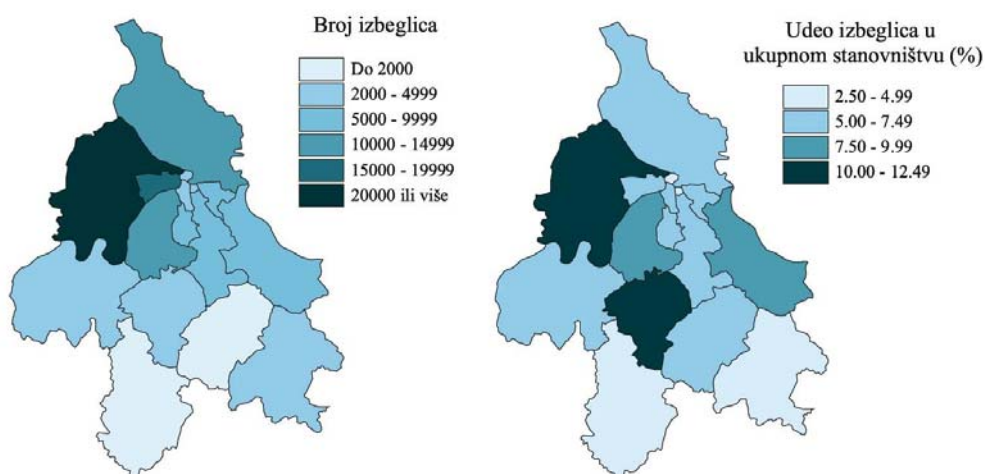
4. **Izbeglištvo.** Veliki broj lica je prebegao ili se raselio na teritoriju Beograda u 1990-im godinama. Prema popisu izbeglica i drugih ratom ugroženih lica koji je sproveden krajem 1996. godine na području Beograda nalazilo se 140.662 lica koja su prema međunarodnim kriterijumima izbeglice i 30.293 lica koja su zbog rata izbegla, a prema međunarodnim pravnim normama nemaju status izbeglica (Matković, Vujnović, 1996). Mada nisu poznati podaci koji se odnose na Beograd, broj ratom ugroženih lica u Beogradu se uvećao u periodu nakon 1996. godine i vezan je neposredno za povlačenje međunarodnih snaga iz Istočne Slavonije (preko 60 hiljada ljudi je dobilo republički status izbeglica). Takođe, prema

registraciji obavljenoj do aprila 2000. godine, od ukupnog broja lica koja su napustila Kosovo i Metohiju u Beogradu je boravilo njih 53.013. Otuda se ukupan broj ratom ugroženih lica koja su prebegla u Beograd ili su se raselila na ovom području tokom devedesetih godina može proceniti na preko 230 hiljada.

Prema popisu iz 2002. godine, izbeglički korpus registrovan na području Grada Beograda je iznosio 111.300 lica (Lađević, Stanković, 2004). U njega nisu uključena interno raseljena lica sa Kosova i Metohije, ali se njihov broj procenjuje na oko 35 hiljada.

Kartogram 1.

Izbeglice na teritoriji Beograda, 2002. (po opštinama)

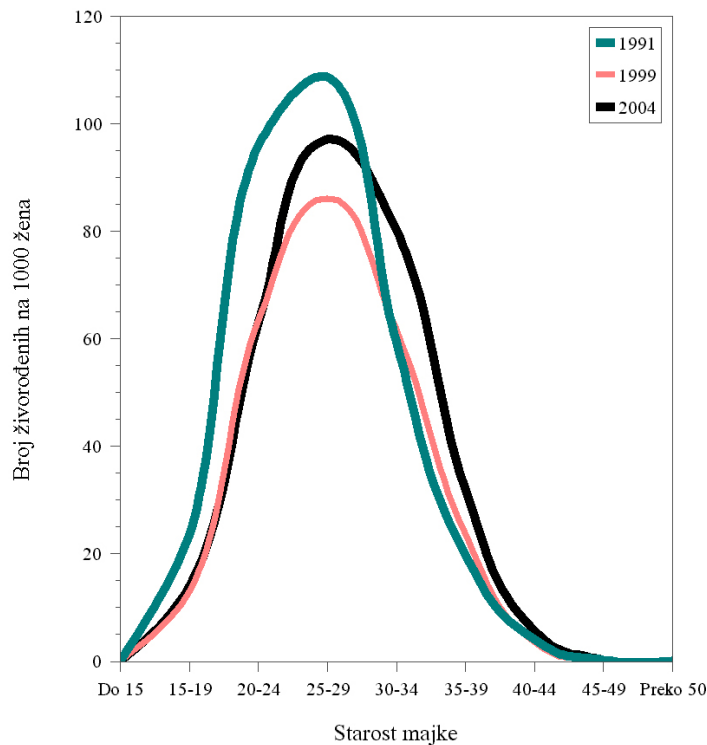

Gotovo svaki deseti stanovnik Grada Beograda je izbeglica ili drugo ratom ugroženo lice. Njihova distribucija nije ravnomerna. Najveći broj izbeglica je našao utočište u Zemunu (21,8 hiljada ili 11,4% ukupnog stanovništva opštine).

5. **Fertilitet.** Stanovništvo Grada Beograda se ne obnavlja prirodnim putem usled, pre svega, niskog nivoa rađanja. Ovo niskonatalitetno područje u 1990-im godinama beleži jasan i konstantan pad rađanja. Tako je stopa ukupnog fertiliteta, precizan pokazatelj nivoa rađanja u jednoj populaciji, u Beogradu između 1991. i 1999. godine opala sa 1,558 na 1,260 deteta po ženi. U 2000. godini, pad rađanja je zaustavljen, a zatim se u razdoblju

između 2001. i 2004. stopa stabilizuje na nivou od gotovo 1,5 deteta po ženi, što je 30% ispod nivoa potrebnog za prostu reprodukciju. Ili, u Gradu Beogradu se godišnje rodi nešto preko 16 hiljada dece. Istovetne tendencije i nivoi rađanja se beleže i na ostalim velikim područjima Srbije (bez Kosova i Metohije) (Penev, 2005).

Grafikon 2.
Stope fertiliteta po starosti. Beograd, 1991, 1999. i 2004.

Niska plodnost stanovništva, zakonit proces na sadašnjem civilizacijskom nivou, je rezultanta niskih reproduktivnih normi i barijera za njihovu realizaciju. Niske norme o željenom broju dece u porodici su uslovljene brojnim činiocima različite vrste. Među njima su najvažniji dominacija psihološke i emotivne vrednosti deteta, veliki broj ciljeva kojim individua teži, inkompatibilnost porodice sa prihvatanjem dugoročnih obaveza, oslobođeni i/ili forsirani individualizam, kao i veliki troškovi, ekonomski i psihološki, vezani za podizanje dece. Pored oportunih prepreka rađanju, osećaja nedovoljne sigurnosti u porodici i u široj zajednici, i troškova (cene) vezanih za usklađivanje roditeljstva i profesionalne aktivnosti kao i

roditeljstva i zadovoljenja različitih interesovanja, i strukturne prepreke (nezaposlenost, nerešeno stambeno pitanje, problemi čuvanja dece, nezadovoljavajući ekonomski standard) i druge pojave iz ovog kruga su varijabla niskih reproduktivnih normi i bitna barijera za realizaciju stava o željenom broju dece. Značaj nabrojanih oportunih i strukturnih prepreka je bio posebno izražen u 1990-im godinama, a njima su, tokom tranzicije socio-ekonomskog sistema, pridodati novi elementi moguće individualne pasivizacije kao što su socijalni maladaptacioni sindrom, osećaj nesigurnosti, ili društvena anomija (Rašević, 1999).

Odoženo rađanje danas je važan uzrok niskog fertiliteta u Beogradu. Naime, gotovo 60% žena starih 25-29 godina i svaka treća žena stara između 30 i 34 godine nije rodila nijedno dete. Ovaj fenomen je u Beogradu, pogotovo u centralnim gradskim opštinama, znatno izraženiji nego na ostalim niskonatalitetnim područjima Srbije.

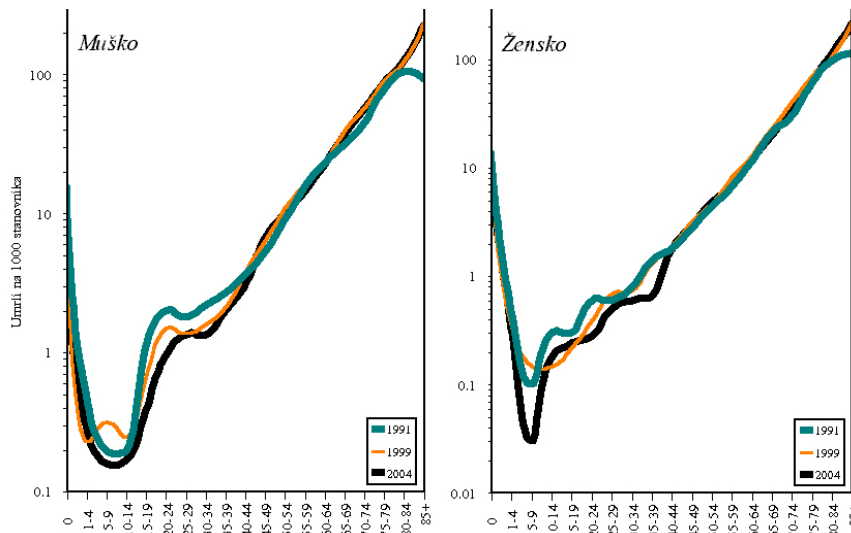
6. **Mortalitet.** Očekivano trajanje života pri živorodenju, sintetski pokazatelj nivoa smrtnosti stanovništva (žena i muškaraca), u proteklih petnaestak godina pokazuje tendenciju stagnacije. Naime, 1991. godine očekivano trajanje života je u Gradu Beogradu iznosilo 70,4 za muški pol i 76,1 za ženski pol, odnosno 70,8 i 76,2 u 2004. godini. Promene su bile minimalne čak i u periodu najvećih kriza. Podaci za područje Srbije (bez Kosova i Metohije) i centralne Srbije su 68,6 i 69,5 odnosno 69,5 i 75,1 u 1991. prema 70,0 i 75,4 odnosno 70,7 i 75,7 u 2004. godini, respektivno.

Pušenje, neadekvatna ishrana, alkoholizam, nedovoljno poklanjanje pažnje fizičkoj aktivnosti, izbegavanje odlaska kod lekara su već decenijama bitni faktori višeg mortaliteta stanovništva Beograda u odnosu na razvijene zemlje uopšte, i posebno veće smrtnosti muškog stanovništva u odnosu na žensko. Poslednjih godina se čini da je potenciran negativan uticaj ovih faktora individualnog ponašanja, odnosno stila života kao i, takođe, da su im se pridružili i novi faktori (psihološki, ekonomski, zdravstveni) koji su nepovoljno uticali na uslove smrtnosti, dovodeći do stagnacije očekivanog trajanja života. Među njima su najvažniji prolongirani stres, koji prouzrokuje psihosomatska oboljenja i smanjenu imunološku odbranu, ekonomska kriza sa kojom se suočavaju i pojedinci i društvo kao celina, materijalni problemi u zdravstvu sa pojavom neegalitarnosti u dostupnosti dijagnostici i terapiji, kao i zagađenje životne okoline (Rašević, 1999b).

Analiza specifičnih stopa mortaliteta po starosti pokazuje da se stagnacija nivoa smrtnosti u Beogradu pre svega odnosi na starije sredovečno i staro stanovništvo. Kod starog stanovništva (65 i više godina) je zabeleženo čak i povećanje nivoa smrtnosti, a među najstarijima (85 i više) stope mortaliteta su udvostručene 2004. u odnosu na 1991. godinu. Nasuprot, smrtnost dece i

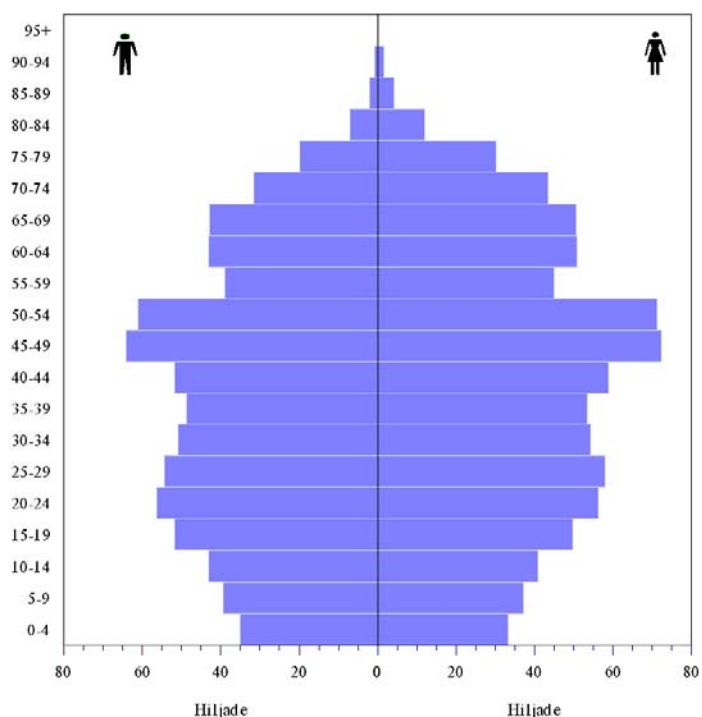
mladih je opadala. Najupadljivije je smanjena stopa mortaliteta odojčadi i to sa 14,2 na 7,7 promila. Vrednost ovoga indikatora je nešto niža u odnosu na Srbiju (bez Kosova i Metohije) i centralnu Srbiju, ali značajno viša nego u većini evropskih zemalja.

Grafikon 3.
Stope mortaliteta po starosti i polu. Beograd, 1991, 1999. i 2004.

7. **Starosnu strukturu** stanovništva Grada Beograda karakteriše veliki udeo starih lica, što ga svrstava u grupu demografski najstarijih populacija. Razlike između starosti populacije Beograda, centralne Srbije i Srbije (bez Kosova i Metohije) su minimalne (Stevanović, 2005). U Beogradu u drugoj polovini 20. veka proces starenja stanovništva se kontinuirano odvijao, promene u starosnoj strukturi stanovništva su se ogledale u stalnom opadanju udela mladih, uz neprestano i još izraženije povećanje udela starih. Naročito intenzivan je bio proces starenja starih, tj. povećanje i apsolutnog broja i udela lica starijih od 75 i od 80 godina u ukupnoj populaciji.

Grafikon 4.
 Starosna piramida stanovništva. Beograd, 2002.

Prema podacima popisa stanovništva iz 2002. godine u Gradu Beogradu prvi put je registrovan veći broj starih (65 i više godina) u odnosu na broj stanovnika mlađih od 15 godina (247 hiljada prema 229 hiljada). Relativno posmatrano, svaki sedmi stanovnik Beograda je mlađi od 15 godina (udeli ove starosne grupe u ukupnom stanovništvu iznose 14,6%), dok svaki šesti stanovnik (15,8%) ima više od 65 godina. Udeo lica starijih od 80 godina iznosi oko 2% .

8. **Polnu strukturu** Beograda u čitavom periodu posle Drugog svetskog rata karakteriše veći broj ženskog u odnosu na muško stanovništvo. Promene u polnoj strukturi su se uglavnom kretale u smeru povećanja udela ženskog stanovništva. Tako je 2002. godine zabeležena najniža vrednost stope maskuliniteta od 903 muškarca na 1.000 žena. I u Srbiji kao celini je veći broj žena u odnosu na muškarce, ali su disproporcije znatno izraženije u Beogradu.

Analiza polne strukture stanovništva prema starosti pokazuje sledeće: dominira muška populacija sve do starosti od 20 godina, što se objašnjava biološkim činiocima, a zatim, sa višom starošću, usled strukture migranata po polu i starosti, kao i razlika u nivou smrtnosti po starosti i polu, žene postaju brojnije. Najniže stope maskuliniteta, ispod 600 promila, su kod najstarijih (80 i više godina).

9. **Bračna struktura** stanovništva spada u osnovne demografske pokazatelje usled važnosti koju ima za nivo rađanja i obnavljanje stanovništva. Na teritoriji Beograda 2002. godine, unutar subpopulacije stanovništva starijeg od 15 godina, preko polovine lica su u braku (56,9%), jedna četvrtina nikada nije stupala u brak (27,7%), svaki deseti stanovnik je udovica ili udovac, a svaki dvadeseti je razveden. U odnosu na ranije popise stanovništva porastao je udeo lica van braka. Tendencije bračnih varijabli kreću ka savremenom modelu u kojem je brak manje univerzalan, stupanje u brak u kasnijem dobu života, razvodi češći, ponovo zasnivanje bračne zajednice ređe i sve kraćeg trajanja, a alternativne forme zajedništva muškarca i žene sve brojnije, posebno u užem gradskom području.

Poslednjih godina procesi deinstitucionalizacije braka su nastavljeni. Ne samo kao rezultat pritiska civilizacijskih faktora različite vrste kao što su emancipacija, individualizam, ili široka lepeza životnih opcija i aspiracija, već i usled rasprostranjenih prepreka, oportunističkih i strukturnih, koje su karakterisale poslednju deceniju prošlog i prve godine 21. veka. To potvrđuju popisni podaci o rasprostranjenosti celibata u Beogradu 2002. godine. U starosnoj grupi 25-29 udeo lica koja nisu sklopila brak iznosio je 60,5%, a u starosti 30-34 godine 33,1%. Ove vrednosti su jasno više u odnosu na istu pojavu u Srbiji (bez Kosova i Metohije) i centralnoj Srbiji (48,7% i 25,3% odnosno 49,0% i 25,4%, respektivo).

10. **Obrazovna struktura** stanovništva 2002. godine pokazuje da ispod 10% stanovništva Beograda nema završenu osnovnu školu, a nepismeno je čak 19,2 hiljade lica, među njima tri četvrtine je starije od 60 godina. Upozoravajuće je da je među nepismenima preko 1.000 lica mladih od 20 godina. Nasuprot, svako peto lice poseduje višu ili visoku školsku spremu. Pored jasnih razlika po polu i starosti (obrazovaniji su muškarci i mlađe stanovništvo), nivo obrazovanja se razlikuje i po prostornoj distribuciji. Tako je nivo obrazovanja znatno viši kod stanovništva centralnih gradskih opština. Na primer, samo 3,6% stanovnika Vračara koje je starije od 15 godina nema završenu osnovnu školu, dok čak 40,0% ima više ili visoko obrazovanje. Decenijski trend poboljšanja obrazovne strukture stanovništva Beograda bio bi izraženiji da nije bilo naglašene emigracije visoko obrazovane populacije tokom 1990-ih godina.

**Osnovni pokazatelji demografske slike stanovništva Beograda, centralne Srbije i Srbije
(bez Kosova i Metohije), 2002. i 2004.**

	Beograd		Centralna Srbija		Srbija (bez KM)	
	2002	2004	2002	2004	2002	2004
Broj stanovnika (sredinom godine)	1575772	1568386	5463765	5432312	7493587	7443257
Broj izbeglica	111300	...	192672	...	379135	...
Broj živorodenih	16342	16276	58071	57980	78101	78186
Broj umrlih	19621	19993	73279	74556	102785	104320
Prirodni priraštaj	-3279	-3717	-15208	-16576	-24684	-26134
Stopa nataliteta (na 1000 stanovnika)	10,4	10,4	10,6	10,7	10,4	10,5
Stopa mortaliteta (na 1000 stanovnika)	12,5	12,7	13,4	13,7	13,7	14,0
Stopa prirodnog priraštaja (na 1000 stanovnika)	-2,1	-2,4	-2,8	-3,1	-3,3	-3,5
Stope fertiliteta po starosti majke						
Do 15 godina	0,1	0,1	0,2	0,1	0,3	0,2
15-19	14,5	13,9	26,0	24,9	25,5	24,9
20-24	67,9	62,6	97,1	93,2	94,5	90,7
25-29	97,0	97,0	105,3	103,9	104,4	103,1
30-34	77,6	80,2	64,5	68,5	62,8	66,7
35-39	30,6	32,3	22,3	24,6	21,5	23,9
40-44	5,5	5,8	4,0	4,6	4,0	4,5
45-49	0,1	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
50 i više godina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Stopa ukupnog fertiliteta	1,466	1,461	1,598	1,601	1,566	1,571
Stope mortaliteta po starosti						
0	11,66	7,75	11,04	8,44	10,68	8,09
1-4	0,31	0,32	0,40	0,34	0,40	0,35
5-9	0,18	0,10	0,19	0,16	0,21	0,19
10-14	0,22	0,18	0,25	0,22	0,25	0,20
15-19	0,38	0,31	0,42	0,40	0,44	0,47
20-24	0,59	0,62	0,62	0,64	0,67	0,68
25-29	0,98	0,92	0,87	0,77	0,85	0,82
30-34	0,99	0,96	1,01	0,82	1,03	0,89
35-39	1,30	1,32	1,42	1,39	1,50	1,51
40-44	2,44	2,39	2,46	2,57	2,64	2,65
45-49	4,85	4,72	4,62	4,64	4,86	4,90
50-54	7,13	7,31	7,22	7,32	7,85	7,79
55-59	11,37	10,52	11,69	11,10	12,30	11,91
60-64	17,29	16,91	17,61	17,33	18,56	18,54
65-69	28,46	27,83	28,43	27,79	29,65	29,12
70-74	46,26	45,40	46,80	46,19	48,76	47,80
75-79	73,91	73,45	77,96	75,78	80,44	78,52
80-84	116,37	118,30	123,20	128,07	126,26	130,55
85+	236,46	220,58	249,39	225,49	252,14	232,21
Očekivano trajanje života pri živorođenju						
Muškarci	70,40	70,79	70,31	70,68	69,76	70,02
Žene	75,68	76,23	75,45	75,75	75,12	75,45

**Osnovne strukture stanovništva Beograda, centralne Srbije i Srbije
(bez Kosova i Metohije), Popis 2002.**

	Beograd		Centralna Srbija		Srbija (bez KM)	
	broj	u %	broj	u %	broj	u %
Starosna struktura						
Broj stanovnika	1576124	100,0	5466009	100,0	7498001	100,0
Do 15 godina	228925	14,6	854556	15,7	1176761	15,8
15-64	1091007	69,6	3646774	67,2	5032805	67,6
65 ili više	247029	15,8	925320	17,1	1240505	16,7
80 ili više	28434	1,8	106303	2,0	145477	2,0
<i>Napomena: Struktura je izračunata bez "nepoznato".</i>						
Prosečna starost	40,4		40,4		40,3	
Indeks starenja	1,08		1,08		1,05	
Polna struktura						
Muškarci	747854	47,4	2660988	48,7	3645930	48,6
Žene	828270	52,6	2805021	51,3	3852071	51,4
Stope maskuliniteta po starosti						
Ukupno	902,9		948,7		946,5	
0	1053,3		1054,9		1055,0	
1-4	1056,8		1061,2		1060,2	
5-9	1055,8		1052,3		1051,6	
10-14	1042,2		1046,3		1045,6	
15-19	1002,2		1034,7		1039,9	
20-24	939,6		1002,7		1010,8	
25-29	935,9		986,9		994,4	
30-34	911,7		974,1		980,0	
35-39	878,1		972,3		978,8	
40-44	885,9		986,7		993,5	
45-49	858,4		964,6		969,9	
50-54	866,4		928,7		920,8	
55-59	849,2		893,0		879,6	
60-64	848,7		851,1		835,6	
65-69	725,8		779,0		759,5	
70-74	656,7		653,4		618,9	
75-79	593,0		624,4		589,0	
80-84	520,4		597,2		555,7	
85+	526,4		604,8		559,0	
Bračna struktura (stariji od 15 godina)						
Neoženjeni/neudate	1347199	100,0	4611453	100,0	6321231	100,0
Oženjeni/udate	372872	27,7	1107190	24,0	1540743	24,4
Udovci/udovice	761601	56,5	2818693	61,1	3820251	60,4
Razvedeni/razvedene	132434	9,8	488764	10,6	684089	10,8
	74765	5,5	177373	3,8	252793	4,0
Obrazovna struktura (stariji od 15 godina)						
<i>Nepismeni (stariji od 10 godina)</i>	1347199	100,0	4611453	100,0	6321231	100,0
Bez škole	19204	1,3	188835	3,8	232925	3,4
Bez završene osnovne škole	37744	2,8	282175	6,1	357552	5,7
Osnovno obrazovanje	87325	6,5	742585	16,1	1022974	16,2
Srednje obrazovanje	251476	18,7	1083898	23,5	1509462	23,9
Više obrazovanje	668927	49,7	1845166	40,0	2596348	41,1
Visoko obrazovanje	91194	6,8	211571	4,6	285056	4,5
Nepoznato	185417	13,8	323348	7,0	411944	6,5
	25116	1,9	122710	2,7	137895	2,2
Nacionalna struktura						
Srbin	1417187	89,9	4891031	89,5	6212838	82,9
Crnogorac	21190	1,3	33536	0,6	69049	0,9
Jugosloven	22161	1,4	30840	0,6	80721	1,1
Goranac	3340	0,2	3975	0,1	4581	0,1
Mađar	2080	0,1	3092	0,1	293299	3,9
Makedonac	8372	0,5	14062	0,3	25847	0,3
Musliman	4617	0,3	15869	0,3	19503	0,3
Rom	19191	1,2	79136	1,4	108193	1,4
Slovak	2199	0,1	2384	0,0	59021	0,8
Slovenac	2084	0,1	3099	0,1	5104	0,1
Hrvat	10381	0,7	14056	0,3	70602	0,9
Ostali	13141	0,8	270504	4,9	366028	4,9
Nije se izjasnio čl.45.	29312	1,9	52716	1,0	107732	1,4
Nepoznato	20869	1,3	51709	0,9	75483	1,0
Ekonomske strukture						
Stanovništvo po aktivnosti						
Aktivni	713836	45,3	2485427	45,5	3398227	45,3
Lica s ličnim prihodima	366877	23,3	1102817	20,2	1511816	20,2
Izdržavani	491122	31,2	1863796	34,1	2570639	34,3
Na radu/boravku u inostranstvu do 1 god.	4289	0,3	13969	0,3	17319	0,2
Aktivni po sektorima delatnosti						
Primarni	556060	100,0	1941875,0	100,0	2642987	100,0
Sekundarni	27736	5,0	422105	21,7	581828	22,0
Tercijarni	148579	26,7	601760	31,0	830526	31,4
Kvartarni	249226	44,8	543194	28,0	733942	27,8
Nepoznato	121254	21,8	317945	16,4	422709	16,0
	9265	1,7	56871	2,9	73982	2,8

Stanovništvo Grada Beograda, pak, ima upadljivo povoljniju strukturu po školskoj spremi u odnosu na Srbiju (bez Kosova i Metohije) i centralnu Srbiju. Udeo lica bez završene osnovne škole je dvostruko manji, a lica sa najvišim obrazovanjem dvostruko veći. Odgovarajući procentni udeli u Srbiji (bez Kosova i Metohije) i centralnoj Srbiji su 21,8 i 22,2 prema 11,0 i 11,6, respektivno.

11. **Ekonomske strukture.** Funkcije Beograda, kao najvećeg populacionog, kulturnog, obrazovnog, političkog i privrednog centra Srbije i duže od osam decenija kao glavnog grada nekoliko bivših Jugoslavija, odlučujuće su determinisale njegovu populacionu dinamiku, ali i oblikovanje mnogih struktura stanovništva. Ove funkcije Beograda su najbitnije uticale na ekonomske strukture njegovog stanovništva i prisustvo određenih specifičnosti u odnosu na ostale delove Srbije. Ujedno, duboka društveno-ekonomska kriza iz 1990-ih i tranzicioni procesi uslovili su pojavu i intenziviranje nekih negativnih tendencija, ali i novih fenomena i procesa vezanih za ekonomske strukture.

U Beogradu je 2002. godine popisano 714 hiljada aktivnih lica, 45,3% ukupnog stanovništva. U poređenju sa 1991. godinom, broj aktivnih je neznatno povećan (za oko 2 hiljade), ali su značajnije promene broja i udela lica s ličnim prihodima (povećanje sa 277 hiljada na 367 hiljada) i broja izdržavanih (smanjenje sa 560 hiljada na 491 hiljadu). Povećanje broja lica s ličnim prihodima, među kojima dominiraju penzioneri, i smanjenje broja izdržavanih (uglavnom su to deca, učenici i studenti) je, pre svega, uslovljeno intenziviranjem starenja stanovništva Beograda.

Tokom 1990-ih dogodile su se promene i kod aktivnog stanovništva, a najočiglednije se ogledaju kroz naglo povećanje broja lica koja ne obavljaju zanimanje. U međupopisnom periodu 1991-2002. njihov broj je više nego udvostručen (sa 70 na 158 hiljada), tako da su u 2002. godini aktivni koji ne obavljaju zanimanje (u ogromnoj većini su to nezaposleni) činili 22% ukupnog aktivnog stanovništva Grada.

Napred navedene funkcije Beograda su u znatnoj meri determinisale distribuciju aktivnog stanovništva po pojedinim delatnostima. Beograd se odlikuje veoma niskim (5%) i opadajućim udelom zaposlenih u primarnom sektoru (poljoprivreda, vodoprivreda), kao i relativno niskim (27%) i takođe opadajućim udelom u sekundarnom sektoru (industrija, rudarstvo, građevinarstvo, energetika, proizvodno zanatstvo). Istovremeno, udeo zaposlenih u tercijarnom (trgovina, saobraćaj, ugostiteljstvo, finansije) i kvartarnom sektoru (tzv. vanprivredne delatnosti – obrazovanje, zdravstvo, državna uprava) je visok i rastući (više od dve trećine zaposlenih). U centralnoj Srbiji i Srbiji (bez Kosova i Metohije) udeo zaposlenih u

tercijarnom i kvartarnom sektoru ne prelazi ni polovinu ukupnog broja aktivnih koji obavljaju zanimanje, ali u poređenju sa mnogim drugim evropskim metropolama Beograd i dalje ima relativno visoko učešće zaposlenih u primarnom i sekundarnom sektoru (pre svega u industriji).

12. **Nacionalnu pripadnost** stanovništva Grada Beograda karakteriše visoka homogenost. U Beogradu je 2002. godine živelo oko 1,4 miliona Srba (89,9% ukupnog stanovništva). Po više od 10.000 pripadnika su imali Jugosloveni, Romi, Crnogorci i Hrvati. Promene u etničkom sastavu tokom 1990-ih su se ostvarivale u pravcu intenzivne etničke homogenizacije, intenzivnije nego u Srbiji (bez Kosova i Metohije) i u centralnoj Srbiji. Takve promene su rezultat kako emigracionih tako i imigracionih kretanja, ali su prvenstveno nastale pod uticajem doseljavanja ratom ugroženih lica iz okruženja. Među njima je bio najveći broj Srba. Prema popisu iz 2002. godine 93,3% izbeglica i drugih ratom ugroženih lica koja su došla u Beograd (103,8 hiljada) čine Srbi. Sa druge strane, priroda društvenih dešavanja u poslednjoj deceniji 20. veka je uslovlila intenzivniju emigraciju pripadnika drugih nacionalnosti. Tako, najveće smanjenje brojnosti pojedinih nacionalnosti u periodu 1991-2002. godina registruje se među takozvanim novim nacionalnim manjinama (Makedonci, Muslimani/Bošnjaci, Slovenci, Hrvati), dok je udesetostručen broj lica koja nisu htela da se nacionalno izjasne (29,3 hiljade).

Implikacije za budućnost

Što se tiče budućih tendencija fertiliteta i mortaliteta stanovništva Beograda, ne očekuju se bitnije promene u doglednoj budućnosti. Pretpostavka vezana za fertilitet je zasnovana na dosadašnjem višedecenijskom kretanju nivoa plodnosti u Beogradu i Srbiji, proporcionično i proroditeljsko orijentisanom sistemu vrednosti u našoj sredini, složenosti samog fenomena nedovoljnog rađanja, uključujući i otvorena pitanja vezana za populacionu politiku. Saznanja o rezervi za povećanje prosečnog broja godina življenja u svim fazama individualnog života, uz istovremene procene o delovanju psiholoških i socioekonomskih faktora u determinističkoj osnovi smrtnosti stanovništva, kao i očekivane pozitivne promene u sistemu zdravstvene zaštite, upućuju da se ne mogu predvideti brze pozitivne promene u sferi mortaliteta.

U oblasti migracija realno je očekivati manje intenzivna kretanja, kako u domenu doseljavanja, tako i odseljavanja stanovništva Beograda u odnosu na 1990-e godine, ali stalno rastući pozitivan migracioni saldo. Zaključak se zasniva na normalizaciji političkih prilika i pretpostavljenom ekonomskom rastu. Imajući u vidu migracione demografske potencijale užeg i šireg

gravitacionog područja Beograda, očekuje se bitno drugačije poreklo doseljenog stanovništva.

U uslovima ostvarenja pretpostavljenog kretanja komponenti demografskog rasta i postojeću starosnu strukturu, broj stanovnika Beograda će se u narednih dvadesetak godina minimalno smanjiti. Najveće smanjenje se može očekivati u najužem gradskom jezgru.

Nesumnjivo je da u narednim decenijama treba očekivati takve modifikacije starosne strukture koje će voditi ka daljem starenju stanovništva Beograda. Taj proces će po svemu sudeći biti sveobuhvatan i kontinuiran. Starenje će se odvijati od baze, ali još brže s vrha starosne piramide. Naročito intenzivno će biti tzv. starenje starih, odnosno povećanje broja lica starih 80 i više godina. Istovremeno će se smanjivati broj dece predškolskog i školo-obaveznog uzrasta, zatim ženskog fertilnog kontingenta, kao i radno sposobnog stanovništva.

Problemi koje treba strateški rešavati

Pretpostavljne tendencije demografskog razvoja Beograda iziskuju strateško delovanje kako države tako i Grada. Sistematske, jasno usmerene i dugoročne aktivnosti u domenu podsticanja rađanja, promovisanja zdravog načina života u zdravoj životnoj sredini uz razvoj svesti o ličnoj odgovornosti u očuvanju zdravlja, i ublažavanja emigracionih tokova.

S obzirom na realnost i neminovnost intenzivnog starenja stanovništva Beograda, neophodno je posebne napore usmeriti ka susretanju i zadovoljenju raznovrsnih potreba starih lica, od ekonomske sigurnosti, preko onih u oblasti zdravstvene i socijalne zaštite, do potreba psihološke prirode.

Imajući u vidu postojeću obrazovnu strukturu stanovništva Beograda i savremene civilizacijske zahteve, jedan od najvažijih strateških prioriteta Grada treba da bude usmeren ka promovisanju znanja i investiranju u razvoj obrazovnog sistema, a posebno visokog školstva. Ove promene treba da budu i u skladu sa očekivanim transformacijama u privrednoj strukturi Grada Beograda.

Literatura

- LAĐEVIĆ, P., V. STANKOVIĆ (2004). *Izbeglički korpus u Srbiji, prema podacima popisa stanovništva 2002*, (Beograd: Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore).
- MATKOVIĆ, G., B. VUJNOVIĆ (1996). "War Affected Persons in the FR of Yugoslavia", *Stanovništvo* (Beograd), vol. XXXIV, br. 3-4, str. 7-41.
- PENEV, G. (2004). "Demografske promene u Srbiji, 1991-2002", *Pregled SCG* (Beograd), god. XLVIII, br. 1/2004, str. 3-20.
- PENEV, G. (2005). "Razvitak stanovništva sveta, Evrope i Srbije od 1945. do 2004". *Evolucija populacione politike u Srbiji 1945-2004. Demografski zbornik, knjiga VII*, (Beograd: SANU, Odeljenje društvenih nauka), str. 19-50.
- RAŠEVIĆ, M. (1999). *Planiranje porodice kao stil života*, (Beograd: Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka).
- RAŠEVIĆ, M. (1999b). "Populaciona politika: stanje i očekivanja", u: Mirjana Rašević (ured.) *Razvitak stanovništva Srbije 1991-1999*, (Beograd: Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka).
- RAŠEVIĆ, M., B. MIJATOVIĆ (2004). "Ka zadovoljenju potreba starih", *Sociološki pregled* (Beograd), br. 4.
- STEVANOVIĆ, R. (2005). "Demografska starost stanovništva u Srbiji početkom 21. veka", *Srbija i savremeni procesi u Evropi i svetu* (Beograd: Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu i drugi), str. 393-398.
- STOJANOVIĆ, B. (1999). "Migracioni saldo stanovništva Beograda", u: Goran Penev (ured.) *Stanovništvo Beograda prema popisu 1991*, (Beograd: Gradski zavod za informatiku i statistiku – Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka), str. 79-83.

Mirjana Rašević, Goran Penev

Demografska slika Beograda na početku 21. veka

Rezime

Centralni deo rada predstavlja utvrđivanje demografske slike Grada Beograda na početku 21. veka. Kao osnovni elementi razmatrani su broj stanovnika i komponente demografskog rasta putem prirodnog priraštaja i migracionog salda, odnosno fertiliteta i mortaliteta. Posebna pažnja je posvećena problemu izbegništva (broju i prostornoj distribuciji izbeglica). Od struktura stanovništva razmotrene su starosna i polna, zatim bračna i obrazovna, kao i ekonomske. Data je, takođe, aktuelna etnička slika i promene u odnosu na početak 1990-ih godina.

Analiza demografske slike je omogućila da se ukaže na implikacije za budućnost uočenih populacionih tendencija i izdvoje osnovni demografski problemi koje treba strateški rešavati na nivou Grada Beograda i države.

Ključne reči: *populacioni rast, strukture stanovništva, populaciona politika, Beograd*

Mirjana Rasevic, Goran Penev

The Demographic Picture of Belgrade at the Beginning of the 21st Century

Summary

The central part of this paper is devoted to establishing the demographic picture of the City of Belgrade at the beginning of the 21st century. The authors discuss the number of inhabitants and the components of demographic growth through natural increase (fertility and mortality) on the one hand and net migration on the other. Special attention was paid to the problem of refugees (the number and spacial distribution of refugees). Age and sex structure, the structure by marital status, as well as educational, and economic structures were analyzed. Current ethnic structure, as well as the changes in this structure since the early 1990s, were also presented.

The analysis of the demographic picture has made it possible, first of all, to show the implications for the future of the established population trends, and second of all, to single out the basic demographic problems that need to be addressed strategically by the City of Belgrade and by the State.

Key words: *population growth, population structure, population policy, Belgrade*